

Fokus på kriminalitetsforebyggelse frem for gengældelse i retsvæsenet

Indledning

Retfærdighed, dom og forsoning er forhold, som historisk er forbundet med kristendommen, jødedommen og islam. Besøg af fanger og hjælp til ofre og tidligere indsatte er i dag måder, hvorpå trossamfundene udlever den forbundethed.

I 2018 blev der i alt indsat 4746 personer, der skulle påbegynde afsoning i et dansk fængsel. Nogle afsonere var idømt straffe på under et år, hvorfor antallet af personer en given dag i et dansk fængsel er mindre. I gennemsnit er der dagligt godt 2300 indsatte med en fængselsdom i Danmark.

Hver fjerde, der har afsonet en fængselsdom eller været under tilsyn af Kriminalforsorgen (f.eks. som følge af betinget dom, samfundstjeneste, afsoning i fodlænke), bliver dømt for ny kriminalitet inden to år efter løsladelsen eller påbegyndelsen af tilsynet. Af dem som afsoner i fængsler, begår hele 35 % ny kriminalitet inden for to år efter løsladelsen.

Det er et samfundsproblem, som vi burde kunne gøre noget ved. Det drejer sig dels om, hvad der sker inde i fængslerne, som ikke i en tilstrækkelig grad er udrustet til at støtte op om en kriminalitetsforebyggende indsats. Dels drejer det sig om, at kriminalitetsforebyggelse er en proces, der begynder længe før, at nogen kommer i fængsel, og rækker ud i tiden efter fængselsopholdet, og som involverer det omkringliggende samfund.

Fængslernes indretning og den daglige praksis i fængslerne har stor indflydelse på om tidligere straffede vender tilbage til en kriminel løbebane. Fængselsfunktionærernes vilkår har de senere år været i fokus, og det er godt og kan forhåbentligt lede til bedre forhold. Det burde samtidig give anledning til at tale om den store samfundsopgave, som det er at undgå, at de mennesker, der ender i fængslerne, kommer tilbage igen.

Der er overordnet flere formål med straf: gengældelse, afskrækkelse i form af konsekvenser for kriminalitet, indespærring så den skyldige ikke begår endnu en forbrydelse, bedring af offerets situation og endelig at give den indsatte mulighed for at slippe ud af et kriminelt miljø og praksis.

De seneste 20 år er der sket store forandringer med vores fængsler og vilkårene for de indsatte. Forhold som terrorisme og banderelateret kriminalitet har gjort spørgsmålet om sikkerhed centralt. Det har bl.a. betydet, at der er kommet større fokus på gengældelse, afskrækkelse og indespærring, men mindre fokus på kriminalitetsforebyggelse, herunder hvordan ofret kommer på fode igen efter forbrydelsen.

For ofret handler det om: at blive taget alvorlig, at sagen afsluttes, at den skyldige får en retfærdig straf. Men det handler også om hjælp, vejledning og støtte, så det enkelte offer kan komme videre i livet. Sidstnævnte forhold burde have samme fokus i retssystemet som straffen, hvilket dog ikke er klart i dag. Eksempelvis har erstatningsnævnet i årevis haft en meget lang sagsbehandlingstid.

I denne skrivelse vil vi plædere for, at der sættes yderligere fokus på kriminalitetsforebyggelse samt på ofrenes situation i retsvæsenet.

Straf og gengældelse i et religiøst perspektiv

I strafferetshistorien kan vi identificere to former for straf, der ser ud til at have eksisteret side om side i forskellige kulturer. I den ene form forstås straf som et opgør og en bod, hvor den skyldige gør op med sine handlinger for at kunne komme tilbage til samfundet. I det andet forstås straf som

gengældelse, hvor den skyldige i visse tilfælde udsættes for noget smertefuldt eller måske endda henrettes. Vi ser begge disse former for straf beskrevet i jødiske, kristne og muslimske tekster. Teologi har været brugt til at retfærdiggøre forskellige former for straf og behandling af lovovertrædere. Der er historiske eksempler på, at teologer legitimerer streng gengældelse ved at henvise til princippet om "øje for øje, tand for tand" i Anden Mosebog kapitel 21. Men der er også eksempler på, at teologi bruges til at retfærdiggøre konfliktløsning og social handling for både gerningsmænd og ofre, f.eks. med henvisning til Jesu omsorg for lovovertrædere.

Hvis man spørger folk, hvordan Det Gamle Testamente beskriver straf, vil mange citere "øje for øje, tand for tand." Dette udtryk er taget fra den såkaldte talio-formel (talio betyder gengældelse) i Bibelen og lyder som følgende: "Men støder der en ulykke til, skal du betale med liv for liv, øje for øje, tand for tand, hånd for hånd, fod for fod, brandsår for brandsår, flænge for flænge, skramme for skramme." (2 Mos 21,23-25). Desværre er disse ord blevet brugt til at legitimere dødsstraf, lemlæstelse og tortur gennem historien. Men der er gode grunde til at læse ordene anderledes, måske endda som en af historiens første kriminalpolitiske reformer. Før lovene for israelitterne kom på plads, var blodfejden reglen. Et mord kunne udløse en lang række nye mord som hævn og gengældelse. Men så siger Moseloven faktisk: Vis tilbageholdenhed, når du straffer. Et øje for et øje, en tand for en tand er tilstrækkelig. Tankegangen er, at Gud er barmhjertig, og derfor skal der udvises retfærdighed såvel som barmhjertighed.

Hvordan får vi dem tilbage i samfundet, der har været i fængsel?

– den jødiske tradition

Formålet med straf er ikke kun hævn, men at vinde det tabte tilbage. Denne tænkning bæres af en forestilling om kærlighed i forholdet til næsten. Buddet om velgørenhed er den dyrebare etiske arv fra Det Gamle Testamente til andre religiøse og humanistiske traditioner, og som sandsynligvis er mindst 3.000 år gammel. Vi finder det i 3 Mos 19,18, hvor det begynder med en opfordring til ikke at gengælde: "Du må ikke hævne dig på dine landsmænd eller bære nag til dem; du skal elske din næste som dig selv. Jeg er Herren!". Her holdes buddet inden for gruppen, folket. Men allerede i samme kapitel udvides det til også at gælde for den fremmede: "Når en fremmed bor som gæst i jeres land, må I ikke udnytte ham. Den fremmede, der bor som gæst hos jer, skal være som en af landets egne, og du skal elske ham som dig selv. I var jo selv fremmede i Egypten. Jeg er Herren jeres Gud!" (3 Mos 19,33). Dette er en avanceret og værdifuld etik, selv når den læses 3.000 år senere, og den forpligter vores religiøse traditioner, ikke kun i nære relationer, men også i samfundsetikken.

Den jødiske Talmud (Brachot 10a) understreger vigtigheden af at bekæmpe gerningerne og ikke gerningsmændene.

– den kristne tradition

I den bibelske fortælling er der mange eksempler på, at velgørenhed og barmhjertighedsgerninger er begrundet i forestillingen om ligeværdighed for enhver i alle forhold. Jesu ord i Matthæus-evangeliet, der indeholder hans identifikation med mennesker i nød, har været vigtige for dem, der ønsker at gøre en indsats for de fattige, de syge og fangerne: "Jeg var nøgen, og I gav mig tøj, jeg var syg, og I tog jer af mig, jeg var i fængsel, og I besøgte mig." (Matt 25,36). Disse ord fra Jesus har på en radikal måde også bidraget til at retfærdiggøre omsorgen for fanger: Jesus identificerede sig selv med dem, der var i fængsel; de er ikke dyr, de er mennesker. Hvad du gør mod fangerne, gør du mod Jesus. En lignende radikal opfordring til identifikation med fanger og ofre for vold findes i Hebræerbrevet, hvor der står: "Husk på dem, der er i fangenskab, som om I var deres medfanger, og på dem, der mishandles, så sandt som I også selv har en krop." (Hebr 13,3). Det er blot et enkelt

eksempel på, at den tidlige kristne menighed havde en moralsk praksis, der var målrettet sårbare og grupper, som var udelukket fra samfundet.

– den islamiske tradition

I en islamisk kontekst er straf både en verdslig og en åndelig konsekvens af en kriminel handling. Islam lægger stor vægt på retfærdigheds- og lighedsprincippet i den klassiske lære om straf, men også på individets mulighed for reformation og rehabilitering. "Gud påbyder retfærdighed at handle godt og at give til slægtningene; han forbyder skamløshed, det forkastelige og vold. Han formaner jer. Måske lader I jer påminde!" (Koranen 16,90).

Islam rummer en forestilling om, at menneskets sjæl er svag, men også at mennesket undergår prøvelser gennem hele livet i søgen efter fred og sandhed, og at dette nogle gange står i kontrast til almenhedens ønske om stabilitet, sikkerhed og velfærd for alle i et samfund. Derfor siger Gud i Koranen henvendt til mennesket: "Gud ønsker at oplyse jer og retlede jer, som det var sædvane med dem før jer, og tilgive jer. Gud er vidende og vis. Gud ønsker at tilgive jer; men de, der følger lysterne, ønsker, at I skal vige vældigt til siden. Gud ønsker at give jer lempelser. Mennesket er skabt svagt." (Koranen 4,26-28).

En kriminel handling er derfor en handling ikke kun imod en anden person eller en andens ejendom, men også mod det samfund, den kriminelle bor i, og derfor er retfærdighed og straf fælles samfundsanliggender. Et retfærdigt samfund er grundlaget for at kunne straffe den, der bryder samfundets normer. Men også genoprettelse af den brudte norm, kompensation for offerets tab og den kriminelles åndelige læreproces er dele af islamisk strafferet.

Straf og kompensation for en kriminel handling genopretter uligevægten i samfundet og er en forudsætning for rehabiliteringen. Men islam betoner ligeledes vigtigheden af, at den kriminelle gennem samfundets hjælp kan omvende sig og gøre bod, dog må individet først forlige sig med Gud: "Hvis nogen omvender sig efter at have handlet uret og forbedrer sig, vil Gud tilgive ham. Gud er tilgivende og barmhjertig." (Koranen 5,39).

Tilgivelse og barmhjertighed er derfor centrale begreber i islamisk strafferetspleje på lige fod med straf og gengældelse. I hvert individuelt tilfælde tilstræbes en meningsfuld, konceptuel balance, både for samfundets vel og for den kriminelle person.

Gerningsmand og offer

De, der skader andre og bryder loven, skal korrigeres i kærlighed for at vende tilbage til samfundet. Offeret har også brug for, at der sker noget, ikke mindst efter alvorlige forbrydelser, der involverer skade og lidelse. Alternativet til en pinsom og undertrykkende straf er ikke, at man undlader at handle, når en forbrydelse opstår. Næstekærlighedens etik rummer både gerningsmanden og offeret og involverer: dom, korrektion og resocialisering af den skyldige samt retfærdighed og erstatning til offeret.

Tilgivelse og forsoning

Den jødiske filosof Hannah Arendt mente, at den opdagelse, som Jesus fra Nazaret så i betydningen af *tilgivelse*, måske er det mest unikke i hans bidrag til at tænke på de betingelser, under hvilke det gode menneskeliv skal leves. Hun var optaget af, at Jesus' "uforlignelige" opdagelse af tilgivelse ikke skulle låses inde i en isoleret religiøs sfære, men at den også skulle gælde som en beskrivelse for hele samfundet.

Flere steder i Bibelen er der forestillinger om tilgivelse, bygget på en grundlæggende idé om, at der skal være en sammenhæng mellem en persons forhold til Gud og forholdet til næsten. Den, der

modtager Guds tilgivelse, skal tilgive andre mennesker. Den, der selv har oplevet barmhjertighed, skal vise barmhjertighed over for andre. Det betyder ikke, at vi som ledere i kirker og trossamfund vil tilskynde alle, der bliver offer for kriminalitet, vold og forbrydelser, til at tilgive ubetinget og altid. Tværtimod har der ofte været pres om tilgivelse i religiøse kredse, ikke mindst i forbindelse med seksuelt misbrug og ægteskabelig vold. Det enkelte offer er ikke altid i stand til at tilgive gerningsmanden. Ikke desto mindre har samtalen om tilgivelse en vigtig pointe, der stadig skal have lov til at gælde i dagens samfund. Det skal være muligt at starte forfra, når man har erkendt sin skyld og forbedret sig selv.

Tilgivelse finder sted mellem mennesker, der har gjort hinanden ondt. I vores normale forhold kan vi skifte rolle: En dag gør jeg noget forkert mod en kollega eller et familiemedlem, en anden dag er det modsat. Derfor kan vi dristigt sige, at tilgivelse er en dyd, og at vi skal gøre meget for at tilgive hinanden. Det er sværere, hvor forholdet er anderledes, f.eks. hvor gerningsmanden og offeret ikke kender hinanden fra tidligere eller forsyndelsen er af grov karakter. Så har retsstatsprincippet en vigtig rolle, og dommen og straffen vil være central for at opnå retfærdighed mellem parterne.

Dommens betydning

Som ledere i kirker og trossamfund ønsker vi at arbejde for værdierne i retsstaten. Det var et stort civilisationsfremskridt, da søgen efter en passende syndebuk blev erstattet af efterforskning for at finde den skyldige. Derudover var det et fremskridt, da barbariet med blodhævn blev erstattet med en retssal og en offentlig straf. Dette er grundlæggende værdier, der er en af grundpillerne i et demokrati, og vi ser, at mange af de vigtige begreber i retsstaten også findes i de religiøse traditioner. I både teologien og juraen er der tale om skyld, soning, forsoning, retfærdighed og dom.

Bibelen understreger mange steder, hvor vigtigt det er at have gode dommere, og Gud selv kaldes en dommer. I flere tekster i Den Gamle Testamente ser vi en institution, der ligner vore dages konfliktråd. Den blev kaldt port-retten og indebar, at en person med stor autoritet kunne sidde i byporten og modtage mennesker, der var i konflikt med hinanden. Dommeren skulle lytte til begge sider og derefter foreslå en løsning for parterne. Dette er en form for konfliktløsning, og som findes i en række kulturer.

Nogle forbrydelser er af en sådan art, at vi har brug for retssager i retssale. Offeret har brug for det, og lige så gerningsmanden og helst også deres familier – og i nogle tilfælde hele samfundet. Dette er ofte tilfældet efter store tragedier og rystende forbrydelser. Når det er bedst, viser retsstaten os, at vi hører sammen i et samfund og ikke altid skal være alene om at tackle de sværeste udfordringer i livet.

En stat, der styres af loven, kommer ofrene til hjælp og tager sig af dem. Men en god retsstat kommer også gerningsmændene til hjælp og opfordrer til erkendelse af skyld og udbedring. Både ofrene og gerningsmændene har brug for en rimelig dom for at komme videre i livet. De er nødt til at komme videre! Også gerningsmanden. Derfor vil vi opfordre vores medborgere til at forme straf, så den både kan understrege behovet for at håndhæve retfærdigheden i et samfund og viljen til at kompensere, hvad et offer har mistet og lidt, og tjene til, at den skyldige kan komme tilbage til samfundet efter endt straf.

Retfærdighed og ofrene

I jødedom, kristendom og islam er *retfærdighed* en central værdi knyttet til Gud selv, en egenskab i Guds væsen. I Bibelen bruges ordet retfærdighed mere end fem hundrede gange, ikke kun i en frelseshistorisk sammenhæng, men også om social retfærdighed. Vi læser om, hvor vigtigt det er at have retskafne dommere (5 Mos 16, 9-20) og at være bevidst om at udvise retfærdighed over for immigranter og faderløse (5 Mos 24,17). Det er vigtigt at give de fattige retfærdighed (Ordsp 13,7-8).

Men hvad er virkelig retfærdigt? For nogen er retfærdighed ensbetydende med den hårdeste mulige straf. Det er ofte tilfældet, at disse råb om strenghed ikke kommer fra offerets side, men fra andre grupper i samfundet. Forskning omkring ofre viser flere eksempler på, at offerets side har en anden forståelse af retfærdighed end blot en streng straf. Det gælder ikke mindst vigtigheden af at blive troet på både af politiet og i retten. Det faktum, at sandheden kommer frem under retssagen. At skylden placeres på det rigtige sted. Og i tilfælde, hvor offeret er såret, betyder retfærdighed også muligheder for erstatning for tab, både sundhedsmæssigt og økonomisk. Dette er en anden måde at tænke retfærdighed på end blot som streng straf.

Gerningsmanden og offeret har begge brug for en retfærdig proces for at komme videre i livet. Når dette sker på gode måder i retssale eller i konfliktråd, kommer staten sine borgere til hjælp. Der er en tæt forbindelse mellem sandhed og retfærdighed. Hvis sandheden kommer frem i retten, er man lidt tættere på en retfærdig løsning. Hvis processen er præget af løgne og bagatellisering, truer uretfærdighed. I vores kulturelle kreds skal den juridiske proces være en del af en befrielsesproces for begge parter.

Alle er skabt med lige værdighed

Vi tror, at alle mennesker er skabt med lige værdighed. Heri ligger også en anerkendelse af, at alle skal have en chance for at lægge det forkerte bag sig og vende tilbage til samfundet.

At sætte folk i fængsel er i bund og grund det mindst kendte onde; men godt er det ikke, hverken for den, som sidder inde, eller for samfundet. Fængslerne er "forbryder-fabrikker", siger man, og vi skal derfor være varsomme med dagsordenen om lov og ret, der i reglen bruges til at retfærdiggøre hårde straffe og barske vilkår i fængslerne. Frihedsberøvelsen er straffen. Ydmygende praksisser er udtryk for ekstra straf og gavner ikke den enkeltes mulighed for at vende tilbage til samfundet.

Vi ser, at mennesker i fængslerne har behov for åndelig vejledning i samklang med, at religion kan motivere til at ændre livsretning. Religion kan for nogen være en vej ud af kriminalitet herunder banderne, hvis den enkelte begynder at tænke over religionens bud om ordentlighed og de handlinger, som finder sted i det kriminelle miljø, eller hører budskabet om tilgivelse og en ny begyndelse. Samfundet anerkender dette ved at have fængselspræster i alle fængslerne. I forhold til det store antal muslimske indsatte burde der være flere imamer i landets fængsler, ligesom der også mangler præster fra frikirkerne.

Hvordan kan vi (for)bedre resocialiseringen og offerets situation?

I Danmark bør vi arbejde for at fastholde og videreudvikle et retsvæsen og et strafferetligt system, der bidrager til konfliktløsning og kriminalitetsforebyggelse snarere end hævn og gengældelse.

I et samfund, der i stigende grad lægger vægt på borgernes CV'er, og hvor informationsteknologi giver samfundet en uendelig hukommelse, er det ikke let at lægge handlinger bag sig, som man aldrig skulle have gjort. Samfundet skal overveje hvor svært det skal være at slette overtrædelser fra den kollektive hukommelse efter en rimelig tid for ikke at fremstå som et *nådesløst samfund*. En vigtig indsigt i det kristne menneskesyn er, at gerningerne ikke fortæller hele sandheden om en person, hverken de gode gerninger eller de dårlige.

Der skal afsættes flere midler til indsatser, som hjælper tidligere straffede tilbage til samfundet. Her kan nævnes skoletjenesten i fængslerne, besøgsordninger, religiøs betjening i fængslerne og initiativer som f.eks. Cafe Exit. Det handler også om bedre trivsel for fængselsbetjente bl.a. ved større overensstemmelse mellem det, som fængselsbetjente får at vide, de skal gøre, og så den realitet i fængslerne, som de møder. Det kan gøres ved en større vægt på dynamisk sikkerhed, hvor personalets omgang med de indsatte prioriteres i forhold til et sikkerhedsbegreb, hvor vægten

lægges på procedure, der skal følges. Den enkelte fængselsbetjent skal have bedre mulighed for at vurdere og agere i situationen. Mange unødvendige visitationer tager tid og kræver personale – og ofte kommer det til at ske på bekostning af tid til at vise de indsatte opmærksomhed. Personalet giver udtryk for, at det er mere optimalt med lokal dømmekraft i stedet for rigide retningslinjer fra centralt politisk hold.

Det vil være positivt at se på afskaffelse eller begrænsning af de ydmygende praksisser over for indsatte i fængslerne, f.eks. talrige urinprøver. Det kan ske ved en yderligere brug af differentiering af de indsatte.

Vi anbefaler, at rygeforbuddet tages op til revurdering. Det kan gøres ved brug af ventilatorer, der kan rense luften i fængslerne og i øvrigt overlade til fængselsfunktionærerne at finde det rette hensyn.

Vi skal være varsomme med lange straffe. Det giver ikke større oplevelse af retfærdighed. Det nedbryder mennesker, og det øger risiko for tilbagefald i kriminalitet.

Vi bør afskaffe gælden fra sagsomkostningerne for de personer, som alligevel ikke har ressourcerne til at betale. En uoverstigelig gældspost for løsladte er en kritisk faktor i forhold til at søge tilbage i det kriminelle miljø.

Man kommer ud af fængslet til dem, som tager imod én. Den folkelige opbakning i forhold til tidligere indsatte skal styrkes, så den enkelte kan få en ny chance. Erhvervslivet, kirker og trossamfund og andre instanser i offentlige samfund og civilsamfundet skal yde en større indsats i forhold til at skabe fællesskaber, der byder ind.

Endelig har Danmark et stort efterslæb, hvad angår vilkårene for dem, som er udsat for kriminalitet. Erstatningssystemet fungerer ikke ordentligt. Det skal være hurtigere og mere smidigt for ofrene, og funktionen som bistandsadvokat skal have prioritet i retssystemet, så der kan ydes den rette hjælp.

Vi stoler på, at retssamfundet løser opgaven på bedst mulig måde, men systemet fungerer ikke optimalt.

Med disse betragtninger vil vi gøre opmærksom på, at retfærdigheden er udfordret, og samtidig bidrage med forslag til løsninger.

Vi står på offerets side. Men bærer også håb for gerningsmanden.

Underskrevet af:

Christian Alsted, Biskop, Metodistkirken

Torben Andersen, Generalsekretær, Baptistkirken

Safia Aoude, Muslimsk lærd

Hans-Ole Bækgaard, Formand, Indre Mission

Peter Fischer-Møller, Biskop i Roskilde Stift, Folkekirken

Tonny Jacobsen, Formand, FrikirkeNet

Czeslaw Kozon, Biskop, Katolikkerne i Danmark

Jair Melchior, Overrabbiner, Det Jødiske Samfund

Ole Backer Mogensen, Formand, Dansk Oase

John Nielsen, Missionsforstander, Missionsforbundet

Abdul Wahid Pedersen, Imam

Sayed Daniel Rezaei, Imam

Peter Skov-Jakobsen, Biskop i Københavns Stift, Folkekirken

Søren Skovgaard Sørensen, Generalsekretær, Luthersk Mission

Jacob Viftrup, Formand for Apostolsk Kirke i Danmark